

Fra Stipe Nosić

Sakristija Crkve Male braće

Današnji izgled

Sakristija Crkve Male braće u Dubrovniku na istočnoj je strani samostana, a u nju se ulazi iz prezbiterija crkve. Pristup u nju moguć je i kroz vrata iz klaustra, kako je nedvojbeno bilo od početka, jer su tako uobičajeno organizirane prostorije u samostanima. Ona je danas nadsvođena prostorija s dva gotička prozora, a prema istoku ima kapelu s četiri gotička prozora istih dimenzija. Njezina izgradnja, prema sačuvanoj dokumentaciji, započela je 1319., dvije godine nakon početka izgradnje same crkve.¹ Sačuvani dokumenti i vidljivi tragovi u zidovima otkrivaju kako je ona u prošlosti doživljavala preinake i proširenja. Iz onoga što je na prvi pogled vidljivo, lako je zaključiti kako je izvorno imala četverostrani tlocrt (paralelogram) s dimenzijama oko 1130 cm (u smjeru sjever-jug) i oko 870 cm (u smjeru istok-zapad). Njezin tlocrt bez kapele i danas je takav. Izvorno joj je visina mogla iznositi oko 770 cm. Proporcije su to u kojima se možda može tražiti *sectio aurea* ili *sectio divina* (zlatni ili božanstveni presjek), idealna arhitektonska estetika i harmonija, koja oslonac ima i u prirodi. Iako je zasigurno građena na slobodnom terenu, tlocrt joj je ukošen u smjeru kazaljke na satu, pa je to odredilo i položaj klaustra, koji je građen nakon toga. S obzirom na namjenu riječ je o iznimno prostranoj prostoriji. A otkriće kod obnove istočnog samostanskog krila 2004. pokazalo je kako je ona na zidu prema istoku imala visoko podignute gotičke prozore i da su njezini zidovi na svim stranama bili oslikani freskama. Bila je i ukrašena drvenim oslikanim kasetiranim stropom.² Izvornoj prostoriji dodana je prema istoku nadsvođena kapela gdje je oltar moćnik. U sredini bačvastog svoda sakristije oslikani je kameni reljef u okruglom lisnatom vijencu koji predočava sv. Franju Asiškog, pa reljef ima i ulogu zaglavnog kamena, a danas je na visini od 638 cm. Uz vrata koja vode u crkvu na zidu je mala kamenica u obliku školjke za blagoslovljenu vodu. Sakristija je vratima u jugoistočnom kutu povezana s Kapelicom Presvetog Trojstva. Na južnoj strani u zidu je veliki kameni umivaonik za pranje ruku („pilo“) s gotičko-renesansnim motivima³. U novije vrijeme on je opskrbljen tekućom vodom, koja uz pomoć improvizirane baterije teče kroz usta kamenog maskerona.

Umivaonik

¹ Graditelj se zvao Mato, sin Kazolčev. Usp. Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Div. canc.* 8. 62.

² Vrh jednog prijašnjeg gotičkog prozora pronađen je u istočnom zidu iznad današnjeg svoda. O pronađenim ostacima oslika pisao je restaurator, koji je radio na njihovoj obnovi, Ivan Srša pod naslovom: Fragmenti zidnih slika nad svodom sakristije u Samostanu Male braće u Dubrovniku, *Dubrovnik* 3/2009., str. 102-146.

³ Na kamenu iznad umivaonika velikim je slovima napisano: „LAVAMINI MVNDI ESTOTE“ (Umivajte se, budite čisti). Usp. Tamara Gović. *Epigrafski spomenici u Dubrovniku*. Dubrovnik, 2014. str. 210. Ovdje upotrebljavamo natpise i prijevode drugih epigrafskih latinskih tekstova iz Samostana Male braće, objavljenih u toj knjizi, str. 155-219.

Izmjene tijekom vremena

Do nedavno se smatralo kako je sakristija od početka imala svod, i kako je, izuzevši kapelu na istočnoj strani, sačuvan njezin izvorni oblik. Novije spoznaje govore međutim o više promjena njezinog izgleda. O promjenama svjedoče najviše ostaci što ih je na svjetlo dana donijela nedavna obnova istočnog samostanskog krila. I prema njima, ona je u početku bila pravokutna prostorija. Ostaci međutim otkrivaju kako je na istočnoj strani u određenom vremenskom razdoblju imala gotičke prozore. Bili su podignuti visoko, tako da su im šiljasti vrhovi dopirali gotovo do samoga stropa. O tome svjedoči ostatak vrha takvog prozora u istočnom zidu blizu sjeverne strane. On je iznad današnjeg svoda i odaje logične položaje tadašnjih drugih prozora. O vrhovima drugih nisu ostali tragovi, jer su uklonjeni kad je u taj zid ugrađen luk kapele. Svod je u sakristiju ugrađen 1509., kako stoji u dozvoli što ju je 2. siječnja te godine franjevcima dao Senat (Vijeće umoljenih).⁴ Kod toga posla bio je jamac vlastelin Ambroz Marinov Gučetić.⁵ Tu činjenicu pojašnjavaju grbovi obitelji Gučetić na kapitelima. Njihovi grbovi su po dva na južnoj, zapadnoj i sjevernoj strani.⁶ Samo na kapitelima na zidu istočne strane nema takvih grbova, jer su zasigurno uklonjeni kod izgradnje kapele.

Grb obitelji Gučetić

⁴ Usp. DAD, *Cons. rog.* 31,71. U knjizi *Samostan Male braće u Dubrovniku*, izdanoj u Zagrebu 1985. (dalje = Monografija) na str. 126 donesena je fotografija tog dokumenta, kojim prema čitanju i prijevodu Relje Seferovića, Senat odobrava franjevcima ugradnju svoda u sakristiju. (Na dokumentu stoji: „*Prima pars est de consentiendo dictis fratribus quod possint prosequi laborerium dicte volte et ipsam voltam facere cum plegiaria ser Ambrosii Marini de Gozze pro securitate per annos quindecim continuos proxime futuros dicte volte, qui sit obligatus cum omnibus bonis suis pro omni damno et manchamento quod sequeretur infra dictum terminem. Per xxv, contra xi, ex aliis.*“ A to znači: „Prvi je prijedlog da se spomenutim fratrima dopusti da nastave s izgradnjom spomenutoga svoda. Smiju izgraditi navedeni svod uz jamstvo vlastelina Ambroza Marinova Gozze, koji jamči za idućih petnaest godina za taj svod i obvezuje se da će svim svojim dobrima jamčiti za bilo kakvu štetu ili nedostatak koji bi nastali u navedenom razdoblju. Prijedlog je prihvaćen s 25 glasova za i 11 glasova protiv.“)

⁵ Ambroz koji se spominje u dokumentu jedan je od Marinovih sinova (oko 1463. – 1522.), a brat mu Augustin bio je franjevac.

⁶ Grbovi obitelji Gučetić su i na vanjskom zidu sakristije, na sarkofagu u klausturu, u kojega je prvi ukopan Marin Gučetić oko 1369., što otkriva kako je ova obitelj među prvima imala grobnicu u samostanu. Vidi o tome: Stipe Nosić. *Klaustar Male braće remek-djelo stvaralaštvo*. Zadar 2021., str. 83-85.

A sama kapela, kako sugerira jedan zapis o „povećanju sakristije“, napravljena je 1513.⁷ Kod tadašnjeg proširenja, u istočni zid ugrađena su dva jaka kamena pilona⁸ na čija je dva kapitela naslonjen masivni široki kameni luk. Na kapitule stupova, sa sjeverne i južne strane, ugrađen je po jedan novi manji kapitel, po uzoru na one koji su tu bili, a služe kao stope svoda⁹, pa se na njih naslanja dio ponovno prilagođenog svoda sakristije. Prilagodba je uočljiva iz same njegove forme iznad luka. U kapitule stupa, kad se na njih gleda ispod luka s lijeve i desne strane, uklesani su grbovi obitelji Bunić, pa se kapela i zove Bunićeva. Svod joj je danas na najvišoj točki visok oko 738 cm, a ojačan je i ukrašen ukrasnim kamenim rebrima. U prednjem dijelu dva su ukrštena rebra čiju sredinu krase kameni medaljon s reljefom krilatog anđela s plahtom prebačenom preko lijeve ruke.¹⁰ U stražnjem dijelu jedno jače rebro podupire svod povezujući sjevernu i južnu stranu, a s istoka to rebro ojačavaju četiri tanja koja se u sredini svoda spajaju. Apsida kapele dobiva svjetlo kroz četiri gotička prozora sa šiljastim vrhovima, a napravljeni su po uzoru na dva prozora na istočnoj strani. Četiri prozora nemaju ornamentalne rozete kakve imaju ova dva. U zidu desno uz oltar moćnik kamena je ukrašena niša (kustodija) koja kao pokrov ima školjku, a na samom vrhu je trolist ili ljiljan. Uočljiva je i činjenica da kapela nije u sredini istočne strane ove prostorije i da dva prozora na istočnom zidu nisu simetrično postavljena.

Ostaci freske na sjevernom zidu sakristije

Svojevrsna „igra prozorima“ nije time potpuna. Sakristija je, prije nego je dobila visoko podignute gotičke prozore, na svojoj istočnoj strani imala romaničke prozore. Da su to doista njezini izvorni prozori potvrđuju ostaci dviju kamenih prozorskih igala što se vide na vanjskoj fasadi. Jedna prozorska igla vidljiva je iz lapidarija, a druga iz malog dvorišta južno od kapele.¹¹ Njihov početak je na visini od oko 330 cm od izvornog poda sakristije. Po ostatku prozora iznad svoda, zaključuje se da su na mjesta romaničkih u jednom trenutku kasnije ugrađeni šiljasti gotički prozori, koji su mogli započinjati otprilike

⁷ Usp. Justin. V. Velnić. Samostan Male braće u Dubrovniku – povijesni prikaz života i djelatnosti, Monografija, str. 113., bilješka 122.

⁸ Razmaknuti su oko 440 cm, a širina kapele nešto je veća od toga, dok joj je duljina oko 500 cm. Visina luka sada iznosi 565 cm.

⁹ Uz ta dva kapitela, svod sakristije danas se naslanja na šest većih kapitela na druge tri strane i na manje kapitule u četiri kuta.

¹⁰ Reljef anđela s ovim atributom vrlo je rijedak, a može se povezati s povojima Uskrslog i s vjerom u Uskrs, jer je kapela građena kako bi se i u njoj vršio pokop.

¹¹ Na sjeveroistočnoj strani je igla s prozorskim otvorom prema sjeveru na oko 230 cm od sjevernog kuta. Visina tog prozora bila je oko 200 cm, a širina je mogla biti oko 110 cm, što se daje zaključiti po ostacima nekadašnjih željeznih rešetki i po ostatku prozorske okapnice. A prozor na jugoistočnoj strani bio je istih dimenzija i na istoj udaljenosti od južnog kuta.

na istoj visini od poda, a sezali su gotovo do stropa, pa su mogli biti visoki oko 400 cm. Za vrijeme dok su oni još bili na toj visini, čini se, napravljen je veliki ormar i njemu pripadajući niži ormar. Ormari su bili smješteni ispod tih prozora uz istočni zid. Tu nisu mogli dugo ostati, jer je u sakristiju 1509. ugrađen svod¹² pa su prozori morali biti spušteni prema podu.¹³ Zbog toga su ormari premješteni uz sjeverni zid. Nedugo nakon toga sakristija je dobila kapelu. S njom je preživjela i veliki potres 1667., kada je srušena i izgorjela crkva sa zapadnim samostanskim krilom. Ipak, u svodu sakristije prema istočnoj strani vidljiva je „neravnina“, koja se proteže sve do pola kapitularne dvorane, što je zapravo pukotina nastala za jednog od potresa.¹⁴ Prema usmenoj tradiciji sakristija je bila jedna od rijetkih sačuvanih velikih svećanih prostorija u gradu nakon velikog potresa, pa je u njoj navodno održana sjednica Vlade Dubrovačke Republike. Tradiciju potkrepljuju drvene stolice obložene devinom kožom što su tada ostale u samostanu, a danas su u samostanskoj knjižnici.

Vrh sačuvanog ranijeg gotičkog prozora

¹² Svodovi su možda u isto vrijeme ugrađeni u kapitularnu dvoranu i u blagovaonicu. Naime, najnovija obnova nakon Domovinskog rata otkrila je kako u kapitularnoj dvorani i u blagovaonici nisu izvorno bili svodovi nego ravni stropovi, kao i u sakristiji. Kao što kapitele sakristije krasi grbovi obitelji Gučetić, tako grbovi obitelji Sorkočević ukrašuju kapitele na koje se naslanja svod u prostoriji uz kapitularnu dvoranu, u prostoru pred blagovaonicom i u blagovaonici. Ugradnja svodova zacijelo je sačuvala ove prostorije u potresima 1520. i 1667., a zbog svodova ugrađenih u klaustar još 1376. i on je uglavnom do danas preživio potrese bez većih oštećenja.

¹³ Odaje to visina do koje su spuštena današnja dva prozora na istočnom zidu. Ispod onog južnog danas su dvije niše s drvenim vratima, u kojima se čuvaju neka sakristijska pomagala. Zasigurno su na toj poziciji, prije spuštanja prozora prema podu, bila vrata za komunikaciju s dvorištem, važna i radi provjetravanja, pogotovo zbog toga što su u sakristiji vršeni ukopi.

¹⁴ Pukotina je s gornje strane, kako je obnova pokazala, bila učvršćena drvenim klinovima. Kod obnove 2004. za učvršćenje svoda na mjestu pukotine korištena su karbonska vlakna.

Anđeo Mihael, detalj ostatka freske

Reljef sv. Franje na današnjem svodu sakristije

Veliki ormar

Veliki drveni ormar, u kojem se čuva crkvena roba i liturgijski predmeti, ukupne visine 300 cm smješten je danas uz sjeverni zid sakristije. Donji dio s ladicama, dugačak je 790, dubok 95, a visok 118 cm. Na ovaj bazni dio naslonjen je gornji tanki ukrasni dio s intarzijama. On je kao i donji dio prislonjen uz zid. Duljina gornjeg dijela je 796 cm, a donji kraći dio, malo zaklanja otvor vrata koja vode u klaustar, te ih sužava. Visina gornjeg dekorativnog dijela iznosi 182 cm. Pri dnu tog dijela ploha je s intarzijama duljine 796 i visine 18 cm. Ona je ispod i iznad uokvirena profiliranim vijencem, a podijeljena je u dijelove duljine 40 cm. Na toj dugačkoj ploči predočeno je više grifona u parovima privezanih za kaleže na kojima je po jedan krilati anđeo. Uz njih su orlovi i hrane se grožđem.¹⁵ Ovaj intarzirani dio, jer je bio propao, napravili su kao repliku stručnjaci restauratorskog zavoda u Splitu. Još neki dijelovi tog ormara isto tako restaurirani su prema originalu, a prema jednoj bilješci¹⁶ ormar je još 15. prosinca 1959. demontiran i odvezen u Split. U samostanskoj kronici zapisano je samo da su radovi na ormarima završeni 10. lipnja 1963.¹⁷ Gornji dio ormara ima deset polja, naslonjenih na zid, a na njima su intarzirani likovi svetaca. Veće plohe, visine 100 cm, prikazuju s lijeva na desno sljedeće svece: sv. Klaru, širina 69. cm; sv. Bernardina Sijenskog, širina 63. cm; sv. Ljudevita, širina 66 cm; sv. Franju, širina 64 cm; Isusovo Uskrsnuće, širina 64 cm; sv. Bonaventuru sa „stablom križa“ u ruci na kojem je predočen raspeti Krist¹⁸, širina 63 cm; sv. Antuna Padovanskog, širina 65 cm; sv. Berarda mučenika, širina 63 cm; dva mučenika franjevca, širina 66 cm; i na posljednjem polju još dva mučenika franjevca, širina 61 cm¹⁹. Riječ je o najstarijem ormaru, što se daje zaključiti i iz intervencija na njemu zbog premještanja.²⁰ Pri obnovi sakristije, sedamdesetih godina prošlog stoljeća, napravljene su nove ladice i

¹⁵ Ova simbolika usko je vezana uz euharistiju, a ponavlja se i na nižem ormaru. Intarzije tog tipa s figurama svakako se mogu ubrojiti među prve takve kod nas. Prvi primjerci intarziranih crkvenog namještaja u Hrvatskoj na gotičkim su korskim sjedalima u Crkvi sv. Frane u Zadru, a izradio ih je Ivan Jakovljević 1394.–95.

¹⁶ Bilješka je među zapisima o biblioteci od 1958. do 1961. Usp. Arhiv Male braće (AMB) 3063.

¹⁷ Usp. AMB 3055. Na taj posao podsjećaju neki od izvornih dijelova, prema kojima su tada rađene replike, a sada su u samostanskom podrumu.

¹⁸ Na pojedinim sporednim granama napisane su tvrdnje sv. Bonaventure, a odnose se na Krista.

¹⁹ Posljednja tri polja zapravo prikazuju prve franjevačke mučenike, ubijene od muslimana u Maroku 16. siječnja 1220., a to su: Berard, Petar, Akurzije, Adiuto i Oton, a kao znak mučeništva kroz glave im prolazi mač.

²⁰ Prema fra Vinku Fugošiću, taj ormar izrađen je već „do kraja 15. stoljeća“. Usp. „Sjećanja na jedan pohod Dubrovniku – II“, *Hrvatska književna revija Marulić*, 1/1998., str. 82.

vrata tog dijela ormara, a stari okovi sačuvani su i ponovno upotrijebljeni. Prikaz Uskrsnuća sigurno je izvorno bio u sredini kompozicije. Prema tome, očito je ormar imao jedanaest polja, pa jedno polje na lijevoj strani nedostaje. To potvrđuje tezu kako je pri ugradnji svoda i spuštanja gotičkih prozora prema podu ormar premješten uz sjeverni zid. Tu se nije mogao čitav smjestiti, pa je skraćen. Skraćenje je vidljivo i na plohi s grifonima, kaležima i orlovima, i na jednoj i na drugoj strani. Otpiljen je i dio ormara na lijevoj strani.²¹ I izrezbareni posljednji kapitel prema istoku svjedoči o sakaćenju. Intarzirana polja uokviruje 11 užih intarziranih okomitih ploča na čijim su vrhovima izrezbareni kapiteli korintskog stila sa stiliziranim listovima vinove loze ili drugim ukrasima. Te plohe dimenzija su 100 x 13,5 cm. Prve tri su originalne, a osam ih je napravljeno kao replike za vrijeme spomenute restauracije u Splitu. Iznad tih ploha uza zid, na vrhu, između dva masovna profilirana vijenca polje je dimenzija 796 x 12,5 cm, u kojemu je intarzirani natpis u majuskuli: „AGMINE STIPATUS SIC STAS SUPER AETHERA CHRISTE CAELICOLUM MERCES NOSTRA DECUSQ(ve) POLI.“ (Okružen mnoštvom nebesnika tako stojiš nad nebom, Kriste nagrado naša i nebeska časti). Gornji dio vijenca sastavljen od više komada ukupne duljine 805, visine 20 i dubine 25 cm, dosta je skraćen, ali na lijevoj strani izlazi iznad vrata. Da bi se dobila izvorna duljina ormara, današnjoj duljini treba pribrojiti oduzete mu dijelove. To uključuje jednu plohu s intarziranim svecem širine oko 70 cm i užu intarziranu okomitu ploču s kapitelom duljine oko 15 cm. To daje duljinu oko 875 cm. Njoj treba pridodati duljinu dijela gornjeg profiliranog vijenca, barem 20 cm, koji nedostaje na istočnoj strani. Prema tome veliki ormar imao je duljinu barem oko 900 cm, a originalnu visinu od 300 cm je sačuvao. Zbog tolike duljine nije mogao stajati ni na sjevernoj ni na južnoj strani. Zbog postojećih vrata nije mogao biti ni na zapadnoj strani. Očito je ovaj ormar s nižim ormarom ispred njega napravljen kako bi stajao uz istočni zid. A jer su na ormaru, uz Uskrslog Krista, predloženi likovi samo franjevačkih svetaca, za pretpostaviti je kako je na nedostajućem polju isto bio prikazan lik nekog franjevačkog sveca. Uz tu pretpostavku može se nagađati da je na tom polju bio lik sveca čiji život je dijelom vezan uz dubrovački samostan, pa bi s obzirom na vrijeme izgradnje ormara, to mogao biti sv. Jakov Markijski (1393. – 1476.) ili sv. Ivan Kapistran (1386. – 1456.). Bazni dio ormara ima više ladicica i više odjeljaka s vratima. Gledajući prema sjeveru, s lijeva na desno, ormar ima četiri veće ladicice širine 141 cm, pa sekciju s dvojica vrata širine 124 cm s ladicama iza, pa sličnu širine 127 cm, pa opet sličnu širine 124 cm. Slijede četiri ladicice što zauzimaju širinu 124 i četiri ladicice širine 96 cm. Prema rasporedu, a i prema pretpostavljenoj originalnoj mjeri, čini se kako je kod premještanja od baznog dijela uklonjen barem dio s ladicama na lijevo, širine 96 cm. I desni dio ormara uza istočni zid nije obojan, pa se i tu vidi intervencija, jer je taj dio dok je ormar bio na istočnoj strani, morao biti vidljiv u prostoru. Većina okova na ormaru je izvorna.²² Ovaj, po likovima svetaca, izrazito „franjevački ormar“ doživio je dakle više popravaka zbog starosti, ali i sakaćenja zbog premještanja. Pozicija tog ormara mogla je biti jedino uz istočni zid, prije ugradnje svoda i spuštanja prozora, pa to govori kako je on stariji od oltara moćnika i izrađen prije ugradnje svoda.

²¹ Taj mali dio ormara, otpiljen pred više od 500 godina, ostao je sačuvan. Donedavno bio je u radionici, a danas je na ormaru, kako se ne bi zagubio.

²² Ladicice širine 141 cm imaju po dvije kovane čelične ručke, a one širine 96 cm imaju po jednu ručku.

Veliki i mali ormar

Sвета Клара, detalj ormara

Slika sv. Jakova Markijskog na zidu sakristije

Niži ormar

Niži ormar s ladicama ima pravokutni oblik, duljine 777, visine 118 i dubine 115 cm. On stoji ispred velikog ormara, udaljen oko 105 cm u prostor sakristije, i s njim tvori umjetničku i praktičnu cjelinu. S prednje strane imao je 11 ukrasnih polja²³ koja gledaju u prostor. Broj ovih polja potvrđuje tezu kako je i

²³ Dva intarzirana polja na desnoj strani sada nedostaju, a nadomještena su običnim drvenim pločama.

veći ormar, imao toliko intarziranih polja. Ovaj ormar ima nešto uža polja, što je logično jer se sa strana iz prostora, s lijeve i desne strane, trebalo prilaziti k njihovim ladicama. Intarzirana veća polja visine 90 a širine 54 cm omeđena su uskim isto intarziranim ploham visine 90 a širine 12 cm. U središnjem većem polju ormara prikazan je bijeg Svete obitelji u Egipat, a dijelom nečitljiv natpis ovjenčava prikaz te scene. Riječ je očito o latinskom tekstu iz Matejeva evanđelja, većim dijelom oštećenom, a govori o tom događaju. (Mt 2,13). „Zakrpe“ na toj plohi ispunjavaju samo poneka oštećenja, ali nisu nadomještale tekst. Inače, samo dvije intarzirane plohe na ovom dijelu ormara izgledaju isto. Ormar na vertikalnim uskim uokvirenim ploham ima intarzirane figure, u nekim detaljima slične onima u kapeli na polureljefima na oltaru moćniku iz 1528./1529. Detalji takvih figura su i na okvirima triptiha Nikole Božidarevića (1460. – 1517.) u crkvi na Dančama, što govori da su ukrasi izrađivani po nekoj gotovoj shemi. Vrijeme izrade otkriva zapis na devetom polju ormara gledajući s lijeva na desno. Tu na otvorenoj intarziranoj knjizi, s više rupičastih oštećenja, mogu se raspoznati brojevi „DIII“, što uz ispušteni „M“ ispred, zasigurno označava godinu izrade 1503. A minijturni znak „Tau“ ispod natpisa upućuje na potpis majstora franjevca. I ovaj ormar opremljen je velikim ladicama i policama s vratima, a na njemu su izvorni okovi. Ormar, gledajući prema jugu, s lijeva na desno, ima četiri ladice širine 63 cm, pa sekciju s dvoja vrata širine 138 cm s ladicama iza, pa sličnu širine 154 cm i dvije slične sekcije širine po 138 cm, i završava s četiri ladice širine 83 cm.²⁴ Ormar kao dodatak ima ispred drveni podij jednostavnog oblika visine 8, širine 777 i dubine 80 cm. A na istočnoj strani ormara, na baznoj je ploči mali stalak s pretincima, u dva reda po 15 ladica koje služe za čuvanje liturgijskih osobnih pomagala (naglavnici i ubrusi za kalež) pojedinih svećenika.²⁵ Dimenzije tog dijela su: duljina 214, visina 30, i dubina 30 cm. Ispod ovih ladica ubačen je dio visine 6,5 cm, kako bi se na njihovoj poledini mogla ugraditi odgovarajuća relativno novija polica za liturgijske knjige. Na prvi pogled na nižem ormaru nisu uočljiva skraćivanja, ali ladice na istoku širine 63 cm zasigurno su prerađene i skraćene za 20 cm. Na to upućuje širina ladica na zapadnoj strani, zbog simetrije koja je izvorno postojala, kao i završna nebojena daska uza zid prema istoku, a ona je dok su ormari bili uz istočni zid, morala biti vidljiva. Zbog mogućnosti otvaranja dubokih ladica ta dva ormara morala su jedan od drugoga biti odmaknuta najmanje 105 cm, a na tom razmaku su i danas, što znači da oni zajedno zauzimaju oko 315 cm prostora sjeverne strane. Zbog toga, i s tim povezanim vizualnim efektom, kako niži ormar ne bi presijecao pilon luka kapele, sama kapela nije došla u sredinu nego je pomaknuta prema jugu. Ispada da izvorna veličina velikog i nižeg ormara potvrđuje da su napravljeni upravo za ovu prostoriju, i da su s istočne pozicije mogli biti pomaknuti samo na sjevernu stranu. Njihova veličina odredila je i poziciju kapele, što odaje i mjesto prozora na jugoistočnoj strani, koje ne prati poziciju onog na sjeveroistočnoj.

Grifoni su vrlo česti motivi na ormarima

²⁴ Svaka od tih ladica ima po jednu kovanu ručku.

²⁵ Na licu ladica je mali okvir za upis imena svećenika, a njihov broj odaje i maksimalni broj svećenika u samostanu.

Oltar moćnik

U sakristijskoj kapeli drveni je oltar moćnik, što ga je dao izraditi Luka Mihov Bunić (Bona) (oko 1490. – 1566.). Kao vidljivi znak ove „donacije“ grbovi obitelji Bunić na kamenim su kapitelima kapele (dva) i na drvenom oltaru (dva). O nastanku oltara dosta se zna, jer su podaci o ugovoru između donatora i slikara Pierantonija Palmerinija (oko 1500. – 1538.) ostali zapisani. Ovaj slikar iz Urbina²⁶ bio je od Dubrovačke Republike angažiran da napravi sliku Uznesenja Blažene Djevice Marije u Crkvi sv. Spasa, zavjetnoj crkvi u zahvalu što je prestao razorni potres 1520. S njim je došao i slikar iz Firenze Giacomo di Marco. U to vrijeme u Dubrovniku je vladala strašna kuga i mnogi građani podlegli su bolesti, pa se gradnja crkve odužila i trajala sve do 1528. Na trokrilnim vratima drvenog oltara moćnika, iza kojih je više niša različitih veličina, Palmerini je izradio poliptih, ulje na drvu 1528.–1529. U sredini je prikazano Isusovo Uskrsnuće (87x223 cm).²⁷ Na gornjem lijevom i desnom krilu je Navještenje Marijino, sa slikom Blažene Djevice Marije koja je predočena kako kleči uz molitvenik na klupi, a njezin stav odaje začuđenost i iznenađenje, lijeva strana (53x81 cm), a slika anđela Gabrijela istih dimenzija na desnoj je strani. Na lijevom krilu dolje predočen je sv. Mihovil, a na desnom dolje je sv. Luka evanđelist (53x150 cm). Prema akademskom slikaru fra Vinku Fugošiću (1916. – 2003.)²⁸, koji je restaurirao poliptih, lik sv. Luke predočava portret vlastelina Luke Mihova Bunića, koji je 1528. naručio oltar od slikara Palmerinija.²⁹ Na unutarnjoj strani vrata, u sredini je slika sv. Franje Asiškog (100x265 cm). Za ovu sliku neki povjesničari umjetnosti drže da ne odaje ruku Palmerinija, pa bi se ona možda mogla vezati uz autorstvo umjetnika iz Firenze.³⁰ Na lijevoj strani prikazan je sv. Vlaho kako drži model grada Dubrovnika (82x265 cm), a na desnoj sv. Jeronim s kardinalskim šeširom i lavom (82x265 cm). Motiv navještenja Marijina (Gospe i anđela Gabrijela) neodoljivo podsjeća na glasovitu sliku koju je između 1472. i 1475. na tu temu naslikao Leonardo da Vinci³¹, a to se posebno odnosi na sličnost prirode u pozadini, što je bila Leonardova posebnost. Fugošić je poliptih restaurirao u prosincu 1965., pa je Palmerinijeva slika „bljesnula novim sjajem“, kako bilježi samostanska kronika.³² Fra Vinku je pri ovoj restauraciji na početku pomagao jedan prijatelj iz Rima, restaurator iz Vatikanske restauratorske radionice i dva restauratora iz Splita.³³ Poliptih je obnavljan i dvadesetak godina nakon toga. Vrata moćnika bila su 5. studenog 1986. od trojice stručnjaka Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Splita demontirana i sljedećeg dana odnesena u Split, kako bi se pripremila za izložbu koja se 1987., povodom Univerzijade, održavala u Zagrebu. Nakon toga, dio tog vrijednog umjetničkog djela poslan je na restauraciju u Split, a dio u Ljubljani.

Domovinski obrambeni rat, u kojem je neprijatelj nanio velike štete čitavom samostanskom zdanju, poigrao se na svoj način i s ovim oltarom. Naime, dva krila vrata moćnika s lijeve strane, zatekla su se na restauraciji u Ljubljani, pa su tek 2000. vraćena u Dubrovnik, nakon različitih administrativnih procedura, jer se u međuvremenu dogodilo razdruživanje jugoslavenskih država. Desno krilo moćnika

²⁶ Umjetnik je rođen u istom gradu i živio u vrijeme kad i slavni Raffaello Santi da Urbino (1483. – 1520.).

²⁷ Iznad slike u plitkom reljefu stiliziran je kalež sličan onima na sakristijskim ormarima i po dva dupina s lijeve i desne strane, pa simbolika upućuje na rassetog i uskrslog Spasitelja.

²⁸ Fugošić je tri godine (od 1960. do 1963.) radio u restauratorskoj radionici Vatikanskih muzeja (Musei Vaticani), gdje je „specijalizirao konzerviranje/restauriranje umjetnina“. Usp. Gordana Gržetić, Tomislav Galović, Perica Dujmović. *Tih sudac umjetnosti. Fra Vinko Fulgencije Fugošić (1916. – 2019.)*. Krk – Dobrinj, 2017., str. 19.

²⁹ Usp. Vinko Fugošić „Sjećanja...“ nav. dj. str. 88. Prema Nenadu Vekariću Luka je bio pjesnik i živio od oko 1490. do oko 1566. Sa suprugom Kristinom Marinovom Goce imao je dva sina i pet kćeri. U doba od 1540. do 1564. devet puta obnašao je službu dubrovačkog kneza. Usp. *Vlastela grada Dubrovnika. Sv. 4, Odabrane biografije (A - D)*. Zagreb – Dubrovnik, 2013., str. 138.

³⁰ I stručnjak koji se posebno bavio Palmerinijem Alessandro Nessi smatra da slika sv. Franje ne pripada njegovoj ruci. Usp. *Precisazioni sulle opere croate di Pierantonio Palmerini, Accademia Raffaello 2, Atti e studi*, 2008., str. 45. Umjetnik Giacomo di Marco nakon toga se ne spominje, pa se može pretpostaviti kako je i on podlegao kugi.

³¹ Leonardova slika čuva se u Galeriji Uffizi u Firenzi. A još 1305. u Padovi je Giotto uveo novi stav u scenu navještenja, gdje Bogorodica kleči.

³² Usp. AMB 3055.

³³ Taj posao opisao je Fugošić Usp. „Sjećanja...“ nav. dj. str. 87 i 88.

restaurirano je u Splitu prije 1990., ali su i nakon toga u nekoliko navrata na njemu od strane stručnjaka Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Dubrovnika vršeni neki manji restauracijski zahvati. Prema Kruni Prijatelju, bio je oltar restauriran za vrijeme Austrije, ali i „uspješno“ 1966. od restauratora Regionalnog zavoda u Splitu.³⁴ Na oltaru je u lipnju 2004. izvršena fumigacija.

Još jedna zgodna, iz novije povijesti, vezana je za ovaj oltar. To je sudbina atike oltara s drvenim poprsjem Boga Oca. Atika je, zbog oštećenosti ili možda zbog namjere njezine obnove, bila skinuta. Nakon toga, na što su vjerojatno utjecale i nedaće što ih je donio Domovinski rat, nekoliko godina provela je zaboravljena u samostanskom podrumu. Nakon što je pronađena, obnovili su je stručnjaci Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Dubrovnika, i 2008. ponovno je montirali na oltar.

Detalj ormara, atika s poprsjem Boga Oca

Oltar moćnik upisan je u registar spomenika kulture sa svojstvom kulturnog dobra, od Ministarstva kulture ur. broj: 532-10-1/1-02-20 od 2. travnja 2002., ali kako na njemu tada nije bilo atike ona nije spomenuta, niti se vidi na fotografiji koja je priložena tom dokumentu.³⁵ Zanimljivo je da fotografija Jacqueline Kennedy, koja je muzej stare ljekarne posjetila 9. kolovoza 1964., svjedoči kako je figura Boga Oca neko vrijeme bila izložena u muzeju.³⁶ Oltar moćnik služio je za čuvanje moći svetaca i crkvenog posuđa. U njemu su čuvane i neke minijature svete slike. Sadržaj je bio pomno čuvan i zato je ormar bio zaključavan s tri ključa. Tako je bilo do spomenute restauracije vrata, kada je njegov inventar prenesen u jednu samostansku sobu na 1. katu. Danas se sadržaj ormara, izuzevši predmete izložene u staroj ljekarni, čuva u posebnoj prostoriji („trezoru“) koja je 2008. napravljena u tu svrhu. Sačuvan je popis umjetnina i moći tog ormara iz 1799. i onaj što ga je napravio fra Frano Jurić.³⁷

³⁴ Usp. Monografija str. 502. U ovom podatku, u kojemu se ne vidi uloga franjevca restauratora Fugošića, ipak treba vjerovati spomenutoj samostanskoj kronici koja je preciznija.

³⁵ U Monografiji iza stranice 512 na slici 4 fotografija je oltara moćnika s atikom.

³⁶ Usp. Stipe Nosić. *Ljekarna Male braće 700. godina zdravlja Dubrovčana*. Dubrovnik 2017., str. 90.

³⁷ Usp. AMB 3062 i 2329.

Poliptih na oltaru moćniku

Otvoreni oltar moćnik

Grb obitelji Bunić na oltaru moćniku

Veza s gradualom „H“

Samostan čuva više antifonara i graduala. U gradualu de tempore, sa signaturom „H“, na f 67v, s tekstom i notama za „Spiritus Domini“ je inicijal S. On se kao iluminacija u tom čitavom velikom notiranom kodeksu ističe po tome što, za razliku od drugih inicijala u njemu, zauzima veliku većinu površine stranice, njezinu gotovo ispisanu polovinu. Na vrhu slike s lijeve strane je anđeo koji svira u trubu „školjku“, a u desnoj ruci drži plodove šipka. Ispod njega je lavlja glava o čijim otvorenim raljama na crvenoj vrpici vise voćni plodovi, a ispod uz istu vrpču penje se drugi anđeo stojeći na nagnutom vrču sa zelenom biljkom. U gornjoj polovini stranice, uz lavlju glavu na desno, minijaturni je inicijal, slovo S, početno slovo riječi Spiritus. Minijatura prati tekst i note svetkovine Duhova, a u njezinu donjem dijelu predložen je susret prve kršćanske zajednice u Jeruzalemu nakon Isusove smrti, i to u „gornjoj sobi“ gdje su stanovali apostoli, i gdje „svi oni bijahu jednodušno postojani u molitvi sa ženama, i Marijom, majkom Isusovom, i braćom njegovom“. (Dj 1,14). Kako je baš riječ o toj sceni otkriva Gospin molitveni stav sa sklopljenim rukama i apostolima uz nju u istom pobožnom položaju. A gornji dio „gornje sobe“ prostorija je s kasetiranim stropom, a na zidu su četiri gotička prozora.

Otkriće da su zidovi sakristije bili oslikani, i da je ona imala drveni kasetirani strop i gotičke prozore, upućuje na sličnost prostorije u gradualu s nekadašnjim izgledom ove prostorije. Iako minijatura nije

imala svrhu prikazati stvarne dimenzije dijela predočene dvorane, zbog podudaranja proporcija i rasporeda prozora, čini se kako je u gradualu doista riječ o prikazu sakristije. Četiri gotička prozora u velikoj ukrašenoj dvorani na minijaturi stoje na pozicijama na kojima su, kako otkriva sačuvani ostatak šiljastog vrha prijašnjeg sakristijskog prozora, takvi stajali i u sakristiji prije ugradnje svoda i izgradnje kapele. Ostatak prozora na istočnom dijelu zida, još je „in situ“ iznad svoda³⁸, točno iznad današnjeg gotičkog prozora sa šiljastim vrhom i rozetom, blizu sjeverne strane. Vrh ostatka prozora gotovo dotiče bivši kasetirani strop, a položaj mu otkriva kako su na istočnom zidu bila još tri takva. A kad se duljina od sjeveroistočnog kuta do šiljastog vrha toga prozora, koja iznosi 175 cm, po uzoru na raspored prozora na slici, prenese na istočni zid sakristije, dobije se otprilike stvarna duljina istočnog njezinog zida, koji rasporedom prozora i izgledom odgovara minijaturi u gradualu. Vrh sačuvanog prozora iznad svoda bez sumnje potvrđuje vezu sakristije sa slikom u gradualu, pa se može tvrditi kako je njezin izgled kakav je bio pred više od pola tisućljeća ostao upisan u toj knjizi. Činjenica da je u sakristiji 1509. ugrađen svod otkriva kako je ona izgledala prije toga građevinskog zahvata. Iz minijature se vidi da je riječ o vrlo prostranoj svečanoj prostoriji a prozori su na njezinoj dužoj strani. Grede na njezinu stropu postavljene su s velikim razmakom. To se podudara sa sakristijskim stvarnim mjerama, a i razmak između sačuvanih kamenih konzola iznad svoda s tim se slaže, pa je očito kako pretpostavljene proporcije minijature odgovaraju sakristijskim. Ostaci kamenih konzola, širine 20 cm, na istočnoj i zapadnoj strani, na svakoj strani bilo ih je po devet, s razmakom od 130 cm, upućuju na sliku iz graduala. Uz to, ostatak oslika na sakristijskim zidovima otkriva kako su grede stropa bile postavljene tako da su povezivale njezinu istočnu i zapadnu stranu. To vrijedi i za sliku na minijaturi na kojoj se vidi devet greda koje povezuju stranu na kojoj su prozori sa suprotnom stranom. Grede sakristije bile su oslonjene direktno na kamene konzole na istočnoj i zapadnoj strani. Njih su zbog velikog razmaka podupirale dvije jake grede što su povezivale sjevernu i južnu stranu. To otkrivaju dvije sačuvane oslikane kamene konzole odgovarajuće niže postavljene na sjevernom zidu i dvije niše na istoj visini u južnom zidu, danas iznad svoda.³⁹ Minijaturna slika u gradualu otkriva dakle tadašnji monumentalni izgled istočne strane sakristije. Bogatstvu boja i ornamentike tabulata tog iznimno skladnog sakralnog prostora, može se u predodžbi pridodati i raskoš oslikanih kamenih konzola od kojih su neke ostale sačuvane iznad svoda.

Treba napomenuti da vrlo rijetke crkve imaju tako prostrane sakristije kakva je ova. Imali su ih uglavnom samostani s velikim brojem svećenika, jer su svećenici tihe Svete Mise do reforme liturgije II. Vatikanskog koncila izgovarali svaki na svojem oltaru, i to često istovremeno. Uočljivo je kako današnja dva gotička prozora na istočnoj strani nisu na simetričnim pozicijama. Prozor na istoku prema jugoistočnom kutu sigurno nije na mjestu gdje je bio onaj iznad svoda, što se dade zaključiti iz pozicije vrha onog koji je ostao. Kako bi kapela prividno dobila središnju poziciju, i zbog veličine njezinog luka, prozor na južnom dijelu istočne strane pomaknut je oko pola metra prema jugu. Na to su utjecali ormari, koji su pri izgradnji kapele već bili na sjevernoj strani. Zbog više podudarnih točaka minijature iz graduala i iznesenih podataka iz prošlosti sakristije, može se smatrati kako je gradual radila ekipa nekog franjevačkog skriptorija prije 1509. Na minijaturi je sačuvan izgled sakristije dok je u njoj bio kasetirani strop s gotičkim prozorima podignutima visoko, i dok još nije imala kapelu s oltarom moćnikom. Onaj tko je iluminirao gradual očito je poznavao ovaj sakralni prostor, i znao kako će se ta vrijedna knjiga čuvati u njemu. Zato je gradual ukrasio inicijalom sa slikom sakristije i iznimno velikom iluminacijom. Iz svega se može zaključiti da je gradual vrlo vjerojatno izrađen u franjevačkom skriptoriju na Daksi, i ostao sačuvan u sakristiji nakon potresa i požara 1667. I povjesničar umjetnosti fra Anđelko Badurina prema stilskim karakteristikama stavlja ovaj kodeks u drugu polovicu 15. stoljeća, i tvrdi: „Nastao je u nekom franjevačkom skriptoriju (Litanijskih svetih) u jadranskom području.“⁴⁰ Na sličnu pomisao došao je i fra Mijo Brlek pišući o četiri graduala nadbiskupa Graziani Rajnalda (1465. – 1529.), bivšega generalnog

³⁸ Do njega se može kroz otvor u podu sobe prvog kata.

³⁹ Konzole su još uvijek na svojim pozicijama „in situ“ na udaljenosti od oko 220 cm od istočnog i zapadnog zida, a konzole na južnoj strani očito su izvađene pa su na tim pozicijama ostale neobrađene šupljine.

⁴⁰ Usp. Iluminirani rukopisi samostana Male braće u Dubrovniku, Monografija, str. 521.

ministra Reda Male braće, pa nakon toga dubrovačkog nadbiskupa od 1510. do 1518. Nadbiskup je graduale 1518. darovao crkvi svojega rodnog mjesta, Crkvi sv. Franje u Bagnacavallo (provincija Ravena), a danas se čuvaju u tamošnjoj knjižnici. Zbog toga što su rukopisi nastali za vrijeme biskupstva Graziana, i zbog slike nadbiskupa i Dubrovnik u njima, Brlek se pita: „tko je sitnoslikao i gdje su sitnoslikani korali?“, i zaključuje: „...ali iz svega izlazi, da je umjetnik poznavao i nadbiskupa Graziana i Dubrovnik. Da li je on Dubrovčanin, da li je gradual rađen u Dubrovniku ili na Daksi, gdje dvadesetak godina kasnije sitnoslika fr. Bernardin Gučetić...“⁴¹ Dubrovački franjevac Bernardin Gučetić (Gozze) (1495. – 1569.) krsnim imenom Marin a nadimkom Gerić, bio je u to vrijeme, kako i Brlek pretpostavlja, premlad da bi iluminirao ove kodekse, jer je riječ o knjigama što su nastale od 1510. do 1518. Njega je vrlo vjerojatno poučavao onaj koji je na Daksi iluminirao Grazianove graduale, kao i gradual Male braće „H“, fra Adartin iz Verone a spominje se kao minijaturist u Samostanu Male braće u 15. stoljeću? Uz njega se možda može vezati i izrada intarziranih sakristijskih ormara?

Gradual de tempore „H“, f 67v

Minijatura u gradualu „H“

Mehanički sat

U sakristiji je mehanički sat u visokoj drvenoj kutiji. Na satu je motiv bijega Svete obitelji u Egipt, izrađen u bronci, a motiv na istu temu intarziran je u drvu na nižem ormaru. Ovaj sat, koji je napravio fra Paško Baletin (1715. – 1792.), nakon dužeg mirovanja očistio je 2005. dubrovački urar Ante Šarić, pa je uz ručno navijanje radio sve do listopada 2020. Iako je sat još uvijek ispravan, tada je zbog manjih vremenskih oscilacija zaustavljen, pa su mu kazaljke provizorno prekrivene satom s mehaničkim kazaljkama koje pokreće kvarcni (elektronski) mehanizam.

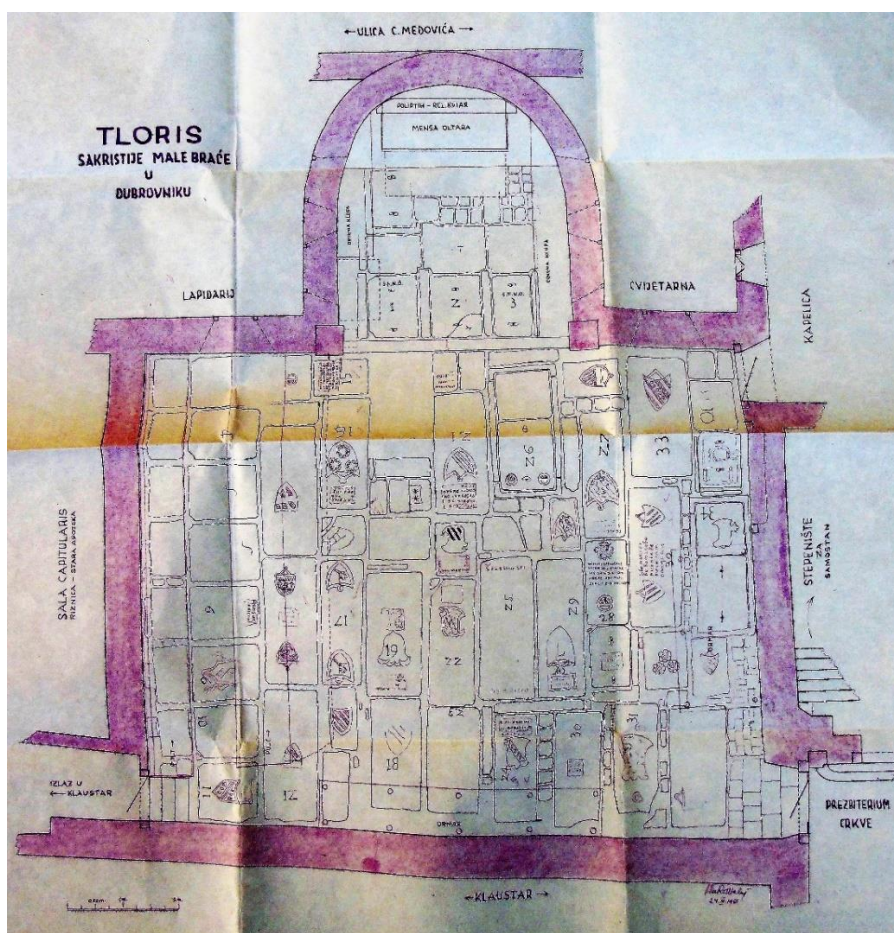
Grobovi

Prostor sakristije služio je za ukop pokojnika, kako je to bilo s gotovo svim „javnim“ prizemnim samostanskim prostorima. U sakristijskom prostoru, prema sačuvanom popisu iz 1799., bilo je 40

⁴¹ Usp. Mijo Brlek. Tri rukopisna kodeksa iz Dubrovačke prošlosti, *Anali historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Dubrovnik 1954., str. 140 s.

grobova.⁴² Neki od njih bili su za redovnike, a većina drugih za poznate dubrovačke vlastelinske obitelji. Posebno je za ovu prostoriju od njezine izgradnje bila vezana obitelj Bunić, koja je u njoj imala dva groba, s brojem 6 i s brojem 20. Grobove u toj prostoriji imale su obitelji: Menčetić, Sorkočević, Saraca, Gučetić, Zamagna, Getaldić, Crijević, Resti i drugi.⁴³

Prema samostanskoj kronici, novi pločnik u ovu prostoriju postavljen je 1963. a grobne ploče ostale su ispod njega. Prethodno je, točnije 24. ožujka 1961., fra Vinko Malaj napravio tloris sakristije s ucrtanim položajem nadgrobnih ploča.⁴⁴ Dokument donosi položaj i smjer grobova obilježen rednim brojevima. Prema Malajevoj skici, ispod ormara na sjevernoj strani nisu bili grobovi. Prva tri groba bila su u kapeli i to poredani od sjevera prema jugu. Grobovi zatim idu iz smjera istok prema zapadu, pa od zapada prema istoku i tako istim slijedom dalje. Ispod ormara uz sjeverni zid nema brojeva grobova, ali su ucrtane grobne ploče, što može značiti da su grobovi i tamo bili predviđeni, ali kad su tu postavljeni ormari, ispod njih nije vršen ukop. Naime, zbog veličine ormara isključena je svaka mogućnost njihova micanja pri eventualnom ukopu, a to ne bi ni bilo u skladu s pijetom koji rodbina gaji prema svojim pokojnima. Grobovi su i prije premještanja ormara s istočnog zida na sjeverni, kao onaj Bunića, već bili tu. Može se stoga pretpostaviti da su grobne ploče već bile formirane dok su veliki ormari bili uz istočni zid i tu se već vršio ukop. Ipak, brojevi uklesani na njih, od 1 do 40, moraju biti iz vremena nakon što je sagrađena kapela. Odaje to Malajeva skica koja grobove od broja 1 do 3 ima u kapeli. Iako su grobne ploče prekrivene, u zapadnom zidu sakristije ostalo je nekoliko grobnih natpisa na kamenim pločicama. Radi se o natpisima koji govore o grobovima: Ranjine, Menčetića, Crijevića i Sorkočevića.⁴⁵

Tlocrt sakristije prije popločavanja

⁴² Usp. AMB 3062. Taj dokument donosi popis od najmanje 420 grobova koliko ih je bilo u prostorima samostana.

⁴³ Usp. isto.

⁴⁴ Usp. AMB 3063. Malaj je skicu napravio u vrijeme dok je veliki ormar bio na restauraciji.

⁴⁵ Natpise i prijevode donosi Tamara Gović, a čini se kako je tu riječ o najstarijim grobnim natpisima.

Kapelica Presvetog Trojstva

Kapelica Presvetog Trojstva s vratima na jugoistočnom kutu sakristije, na neki način danas je njezin sastavni dio. Pridodana joj je davno, jer se spominje kako je „Pavao Franjin Pucić 8. kolovoza 1521. za Mise na Gospinom oltaru kod sakristije“ dao određeni iznos.⁴⁶ Iznad vrata kapelice je natpis: „INDIVE · TRINITATIS · SACCELLUM · SACRUM“ (Sveta kapelica Nedjeljivog Trojstva). Natpis na kamenu iznad nadvratnika naknadno je „uguran“ između istočnog zida i natpisa iznad umivaonika, pa je pri ubacivanju tog kamena skraćen kamen iznad „pila“. Kamen s natpisom iznad praga kapelice, napravljen je prema onom iznad „pila“ i u više detalja mu je sličan, a natpis je izveden stisnutim slovima i kraticama, jer za tako dugi natpis tu nije bilo dosta mjesta. Riječ „Indive“ je skraćena a glasi „Individuae“. Klesar je ubacio i jedno „c“ više u riječ „sacellum“. Sve to upućuje na to kako kapelica možda prije nije nosila ime Presvetog Trojstva, pa je ime dobila naknadno po slici koja je sada u njoj na jednostavnom drvenom oltaru, a na kojoj je predložena scena kako Presveto Trojstvo (Otac, Sin i Duh Sveti) kruni Blaženu Djevicu Mariju. Slika je restaurirana u Rijeci 2007., a dokumentacija o restauraciji pokazuje kako je na njezinom prijašnjem drvenom podokviru bio jedan francuski natpis, što upućuje na francuskog autora. Na južnom zidu kapelice nadgrobna je crna mramorna ploča koja svjedoči da je u njoj 21. veljače 1785. pokopana Franciska Gundulić od roda Bunić.⁴⁷ Kapelica danas služi i kao prostor kroz kojeg se iz sakristije komunicira s malim dvorištem. Uočljivo je ipak da to nije stalno bilo tako, jer su vrata iz kapelice prema dvorištu otvorena naknadno, o čemu svjedoči prilagođeni svodni kapitel iznad vrata. U dvorište, u kojem su također bili grobovi, vjerojatno se ulazilo direktno iz sakristije.

Novi pločnik

Sakristijski ormari bili su djelomično propali, pa se samostansko vodstvo početkom 20. stoljeća prodajom namjeravalo riješiti nekih od njih. Tada su franjevci u ovu prostoriju htjeli postaviti novi pločnik, jer je pod s grobnim pločama po kojima se do tada hodalo, bio neravan. Postojao je plan po kojemu bi se pločnik trebao nivelirati prema visini onog u prezbiteriju crkve. Komisija iz Beča, koja je skrbrila o spomenicima kulture, izjasnila se tada protiv otuđenja ormara. Ormari su po njoj vrijedno djelo venecijanskog majstora iz prve polovice 16. stoljeća.⁴⁸ Ipak, komisija nije bila protiv toga da se pod spusti prema razini poda prezbiterija crkve, ali je tražila popločavanje poda kamenom i premještanje grobnih ploča iz nje u klaustar. Sakristija je popločana kamenim pločama tek 1963., ali razina njezinog poda podignuta je zbog toga što su grobne ploče ostale ispod.⁴⁹ Ujedno je tada anuliran pad poda prema prezbiteriju od 17 cm, pa je stoga na ulazu iz crkve u sakristiju dodana jedna stepenica.⁵⁰ Prema samostanskoj kronici zbog tih radova bilo je dosta nesuglasica s konzervatorima.⁵¹

U pod je nakon popločavanja ugrađena ploča s natpisom velikim slovima: „OVA PROSTORIJA SAČUVANA U IZVORNOM OBLIKU POŠTEĐENA OD VELIKE TREŠNJE MILA MALOJ BRAĆI I DUBROVČANIMA S LJUBAVLJU OBNOVLJENA G. G. 1963.“ Na drugoj ploči uz nju piše: „POD NOVIM PLOČNIKOM SAČUVANE NA MJESTU I OTETE POTPUNOM UNIŠTENJU STOLJEĆIMA IZLIZANE NADGROBNE PLOČE DUBROVČANA KOJI OVDJE IZABRAŠE MJESTO POKOJA P. U.

⁴⁶ Vidi: Monografija str. 108. bilješka 90.

⁴⁷ Čitavi natpis na ploči i prijevod donosi Gović na str. 214.

⁴⁸ Usp. *Mitteilungen Der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, lipanj 1907. str. 145.

⁴⁹ U crkvu, klaustar i sakristiju vršili su se ukopi pokojnika sve do pada Republike. Ploča ispod koje su kosti franjevaca ukopanih do 1808. u sakristiji je u podu kapele, a na njoj uz franjevački grb stoji natpis: „SEPULCHRA FRATRUM O. M. USQUE AD AN. DNI MDCCCVIII.“ (Kosti franjevaca reda Male braće do 1808.). Popis ukopanih u samostanu može se naći u nekoliko rukopisa pod brojem 311 i 415. U istoj kapeli u sjevernom zidu ispod prozora bila je od Društva prijatelja dubrovačke starine 1980. postavljena spomenploča u povodu 250. godišnjice rođenja fra Joakima Stullija (1730. – 1877.). Iz nekog nejasnog razloga ona je skinuta i na isto mjesto 2000. godine postavljena je ploča povodom njegove 270. godišnjice rođenja.

⁵⁰ Usp. Fugošić Usp. „Sjećanja...“ nav. dj. str. 85.

⁵¹ Usp. AMB 3055.

M.“ lako je tu na kamenu upisano kako je prostorija sačuvana u izvornom obliku, ratne nevolje koje su uzrokovale potpunu obnovu samostanskog istočnog krila, donijele su saznanja o njezinom kasetiranom drvenom stropu i oslicima po zidovima iz njezinih početaka. Ostaci fresaka iznad svoda i one slučajno otkrivene u samostanskom prizemlju pred ulazom u blagovaonicu, vremenski i stilom se podudaraju, pa se čini da su ih radili umjetnici koji su oslikali manastirsku crkvu u Visokim Dečanima. Tamo je klesare iz Kotora i grčke slikare vodio graditelj franjevac Vito iz Kotora, pa je zasigurno te slikare doveo i u Dubrovnik jer je kao pripadnik iste zajednice gradio i dubrovački samostan.

Da je Centralna komisija za zaštitu spomenika iz Beča posebno cijenila vrijednost sakristijskih ormara, vidi se i po dopisu koji je poslala samostanu 1912., s najavom posjeta restauratora Eduarda Kurzmana, kako bi dao ponudu za restauraciju „lijepog intarziranih ormara u sakristiji“.⁵²

Prerađeni ormar

Na zapadnom zidu sakristije bio je drveni ormar s ispovjedaonicom otvorenog tipa po sredini, a s lijeve i desne strane imao je klupe. Bio je u trošnom stanju, pa je prerađen nakon što je sakristija popločana novim kamenim pločama. Ukupna duljina prerađenog ormara, koji je na starom mjestu, iznosi oko 667 cm. A donji dio s ladicama, koji je izbačen u prostor, visine je oko 120 cm, duljine 380 cm i dubine oko 80 cm. Ovaj donji dio napravljen je posve nov. Sastavni mu je dio i klupa s dva poklopca dubine 40 cm i duljine 185 cm, koja je prema jugu. Na bazni novi dio uza zid naslonjen je uglavnom dekorativni dio dubine oko 15 cm i visine 165 cm. Taj dio napravljen je od dijelova starog ormara, a izrezbareni kapiteli s drugim nekim dijelovima ugrađeni u njega, upućuju na isto vrijeme i istog majstora, autora velikog i nižeg ormara. Ovaj ormar preuredio je drvodjelac Nikola Ljuban iz Dubrovačkog Primorja, po nacrtu fra Vinka Fugošića 1963. godine. Određeno vrijeme na ovoj poziciji stajao je veliki sakristijski badijski ormar, dovezen u Dubrovnik nakon što je samostan Badija 1949. nasilno zatvoren od jugoslavenskih vlasti.⁵³ Uz ormar na zapadnom zidu, prema vratima iz klaustara, na dasci učvršćenoj na zid, pet je starih kovanih vješalica s dvije kvačice.

Novi ormar

Na ulazu u sakristiju iz crkve, na desnu stranu, ormar je dimenzija visine 270, širine 320 i dubine 30 cm, s dva izbačena dijela pri podu na obje strane, visine 117, širine 108 i dubine 57 cm. Ormar je po nacrtu akademskog slikara fra Vinka Fugošića 1964. izradio Nikola Ljuban. Izgledom je prilagođen starim ormarima. Na vrhu mu je intarzirani natpis „DILEXI DECOREM DOMUS TUAE“ (Ljubio sam ljepotu tvoje kuće). Na ormaru je na jednoj od dvije srednje plohe intarziran lik sv. Jeronima, a na drugoj lik sv. Nikole Tavelića, koji u to vrijeme još nije bio proglašen svetim. Kao modeli fra Vinku su poslužili, tada mladi teolozi, fra Pijo Pejić (gledajući ispred ormara, na lijevo) i fra Rafael Romić (na desno).⁵⁴ I drvena četiri kapitela na ovom ormaru napravljeni su po uzoru na kapitule na starim ormarima. Gore na lijevoj strani

⁵² Bilo je to 11. srpnja 1912. Usp. Ahriv gvardijanata XVII/46. Vjerojatno restaurator Kurzmann tada nije ništa radio na starim sakristijskim ormarima. Ali, usmena predaja govori kako je sa sobom u Beč ponio na restauraciju i na neku izložbu dva intarzirana polja prednjeg ormara koja nikad nisu vraćena.

⁵³ Taj ormar nakon preuređenja starog ormara prebačen je na 2. kat sjevernog samostanskog krila. Nakon što je Badija vraćena franjevcima, ormar je 3. rujna 2004. vraćen na Badiju,

⁵⁴ Iste modele koristio je Fugošić za poliptih na Košljunu, na oltarnoj pali u nekadašnjoj zimskoj kapelici. Na središnjoj slici prikazana je Gospa s djetetom (s potpisom: „O Vinko Fugošić, Kopir Zadar, 15. IV. 1955.“). Na lijevoj strani je sv. Franjo Asiški (s potpisom O.V.F. Zadar, 6.VII. 1955.), a na desnoj sv. Jeronim (s istim potpisom kao i na lijevoj slici). Za središnju sliku, Bogorodicu s Djetetom, tempera na drvu, dim. 110x62 cm, Fugošić je kopirao sliku iz Franjevačkog samostana u Zadru, a prema Igoru Fiskoviću djelo je to Ivana Petrova iz Milana ili Dujma Vuškovića iz Splita(?), sredina 15. st., usp. *Milost susreta*. Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima, ur. Igor Fisković. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2010., str. 143.

u krugu intarzirani su stari hrvatski grb, a na desnoj strani u sličnom krugu zapisana je godina nastanka i potpis umjetnika. Iako se zna ime umjetnika, natpis: „C·C 1964 V Č.“ uzrokovao je neke nejasnoće.⁵⁵ Na mjestu gdje je sada ovaj ormar stajao je jedno vrijeme mali badijski ormar, a on je sada u prostoru crkve iza zvonika.⁵⁶

Vitraci

Sakristija je dobila poseban ugođaj za vrijeme obnove 1963., kada je na šest njezinih gotičkih prozora postavljeno šest vitraja po nacrtu fra Vinka Fugošića. On je opisujući taj posao naveo da su prozori do tada dijelom bili zazidani.⁵⁷ A kroničar fra Vinko Malaj zapisao je da su 23. studenog 1963. postavljena: „raznobojna stakla u obliku romba s figurama sv. Franje i sv. Vlaha, te grbovima Franjevačkog reda i grada Dubrovnika, grbovima obitelji Bunić i Gučetić“. Vitraje je u državnoj radionici u Zagrebu izradio gospodin P. Sušilović. Nakon toga 13. siječnja 1964. skinute su rešetke s prozora, pa su radovi bili završeni 10. veljače 1964.⁵⁸

U Domovinskom ratu 6. prosinca 1991., kad su neprijateljski napadi na Dubrovnik bili najžešći, uslijed detonacija granata uništeni su ti vitraci. Prozori su nakon toga bili zatvoreni provizornim drvenim okvirima sa staklima i stajali su tako gotovo 15 godina. Godine 2006., nakon uobičajene procedure izrade skice i pismenog odobrenja konzervatorskog odjela u Dubrovniku, umjetnik Josip Botteri Dini napravio je nove vitraje i oni su te godine u svibnju postavljeni na prozore. Visina im je 415 a širina 80 cm. Na šest prozora predočen je život sv. Franje Asiškog, i to počevši na prozoru blizu sjevernog zida, u smjeru kazaljke na satu: 1. Franjo prima stigme, u donjem dijelu scene vidi se klaustar i Crkva Male braće; 2. Franjo slavi Božić; 3. Franjo propovijeda pticama, pri dnu je Crkva sv. Vlaha; 4. Franjo moli križni put; 5. Franjina Pjesma bratu Suncu, a pri dnu u sredini naslikan je franjevački grb; i 6. Franjino preminuće. Prije postavljanja vitraja obnovljene su kamene igle na prozorima, a nakon postavljanja vitraji su izvana zaštićeni mrežama na okvirima od nehrđajućeg čelika. Čitav taj umjetnički i obrtnički posao učinjen je uz pomoć darova nekoliko donatora.⁵⁹

Josip Botteri Dini, vitraci

⁵⁵ Opis ormara, bez imena autora, zapisao je baš onako kako je gore izneseno. Cvito Fisković, u svojem radu *Gotičko-renesansni slog samostana Male braće*, u Monografiji, na str. 450. Ipak, izostavio je kvačicu na posljednjem slovu „C“, pa je umjesto „VČ“ napisao „VC“. Zanimljivo je da autor fra Vinko Fugošić u ovom detalju citira Fiskovića, ali u biti donosi zapis, kako je on trebao izgledati: „G. G. 1964. Uč.“, što bi trebalo značiti „Godine Gospodnje 1964. učinjeno“. Slično tumačenje naveo je i Đino Sukno u radu *Epigrafski spomenici franjevačkog samostana u Dubrovniku*, u Monografiji na str. 801.

⁵⁶ Oba badijska ormara ucrтана su u Malejevu skicu, jer su vrijeme njezina nastanka još bili u sakristiji.

⁵⁷ „... a samo pri dnu svakoga ostavljen je tek malen otvor za nužno osvjetljenje sakristije“. Usp. Fugošić, „*Sjećanja...*“ nav. dj. str.

⁵⁸ Usp. AMB 3055.

⁵⁹ O Botteriјevim vitracima pisao je Bernardin Škunca pod naslovom: *Mistična pjesma Franje Asiškoga*, *Dubrovnik* 4/2007. str. 394-399.

Umjesto zaključka

Sakristija je očito tokom sedamstoljetne povijesti doživjela različite preinake. Prema slici iz graduala može se zamišljati njezina izvorna monumentalnost prije ugradnje svoda i izgradnje kapele s oltarom moćnikom. Moguće je maštati o njezinu oslikanom kasetiranom svodu s kamenim ukrašenim konzolama i zidovima oslikanim freskama prije sedam stoljeća. Ipak, i sadašnji njezin izgled djeluje skladno. Krasi je i više vrijednih umjetnina, a među njima su i umjetničke slike. Neke od njih registrirao je u svojim *Putnim bilješkama 1852. – 1854.* Mijat Sabljar, što pokazuje kako su one barem od toga doba tamo. Iako je veći dio sakristijskih umjetnina danas na drugim mjestima, u njezinim ormarima čuva se još uvijek crkveno liturgijsko ruho i posuđe od kojega su neki primjerci vrijedni umjetnički radovi.

U nju je na početku 2020. ugrađena klimatizacija, koja joj omogućuje i stalnu temperaturu, pa ta izrazito skladna prostorija može služiti za manja liturgijska slavlja, ali i za različite kulturne događaje, kako za vrijeme zime tako i za vrijeme ljeta.